

Федерации признаков преступления и заключение Конституционного Суда Российской Федерации о соблюдении установленного порядка выдвижения обвинения, в Кыргызстане необходима дача Генеральным прокурором заключения о наличии в действиях Президента признаков преступления. В США и Франции при осуществлении процедуры импичмента не требуется заключений иных государственных органов и должностных лиц.

Вышеприведенные механизмы взаимодействия между высшими государственными органами в разных странах мира на основании философских категорий «часть» и «целое» показывают такой же принцип взаимодействия между государственными, муниципальными органами на местном уровне по всей стране. Данные схемы подтверждают, что в развитых странах мира, где состояние гражданских, политических, экономических, социальных и духовных прав гражданина находится на более высоком уровне, коллегиальные представительные органы контролируют исполнительные и судебные органы. В этих странах реализован народный суверенитет. В государствах, где коллегиальные представительные органы не контролируют исполнительные и судебные органы, права и свободы человека и гражданина находятся в более худшем состоянии. Таким образом, для того, чтобы улучшать жизнь общества во всех сферах, обеспечивать и защищать должным образом права и свободы человека и гражданина необходимо над исполнительными и судебными органами установить контроль коллегиальных представительных органов.

1. Конституции государств Европейского Союза: сборник / [под общ. ред. Л.А. Окунькова]. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 181-234. 2. Там же. – С. 423-450. 3. Конституционное право зарубежных стран: учебник для вузов / [под общ. ред. члена-корр. РАН, проф. М. В. Баглая, доктора юридических наук, проф. Ю. И. Лейбо и доктора юридических наук, проф. Л. М. Энтина]. – М.: НОРМА-ИНФРА, – М., 1999. – С. 547. 4. Там же. – С. 548. 5. Там же. – С. 369. 6. Там же. – С. 380. 7. Конституция Франции 1958 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.megabook.ru/Article.asp?AID=641796>.

УДК 342.728(477):341.231.14

Д. Є. ВОЛКОВА

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРО СВОБОДУ АСОЦІАЦІЙ У СПРАВАХ ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНИ

Проаналізовано рішення Європейського Суду з прав людини про свободу асоціацій у справах за участю України. Відповідно до змісту ст. 11 «Свобода зібрань та об'єднань» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та законодавства України розглянуто рішення Суду щодо практичної реалізації та захисту свободи асоціацій в Україні. Так, рішення у справі Корецький та ін. проти України 2008 р. присвячено виключно свободі асоціацій, тоді як у рішенні у справі Трофимчук проти України 2011 р. проблеми реалізації та захисту свободи асоціацій тісно пов'язані зі свободою мирних зібрань.

© ВОЛКОВА Дар'я Євгенівна – асистент кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ключові слова: свобода асоціацій, об'єднання громадян, громадські організації, статuti громадських організацій, професійні спілки.

Волкова Д.Е. Решения Европейского Суда по правам человека про свободу ассоциаций в делах с участием Украины

Проанализированы решения Европейского Суда по правам человека о свободе ассоциаций по делам с участием Украины. Исходя из содержания ст. 11 «Свобода собраний и объединений» Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. и законодательства Украины, рассмотрены решения Суда, имеющие отношение к практической реализации и защите свободы ассоциаций в Украине. Решение по делу Корецкий и др. против Украины 2008 г. посвящено исключительно свободе ассоциаций, в то время как в решении по делу Трофимчук против Украины 2011 г. проблемы реализации и защиты свободы ассоциаций тесно связаны со свободой мирных собраний.

Ключевые слова: свобода ассоциаций, объединения граждан, общественные организации, уставы общественных организаций, профессиональные союзы.

Volkova D. The European Court of human rights' decisions about freedom of association in cases involving Ukraine'

The paper analyzes the decisions of the European Court of Human Rights on freedom of association in cases involving Ukraine. The article begins with a brief overview of Art. 11 "Freedom of assembly and association" of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950. Based on the content of the article and the laws of Ukraine, author analyzes Court's decision related to the practical implementation and protection of freedom of association in Ukraine. The decision on the case Koretsky and another against Ukraine, 2008, is devoted exclusively to freedom of association, while a decision on the case Trofimchuk against Ukraine, 2011, is not only about freedom of association. The freedom of association in this decision is closely connected to the freedom of peaceful assembly.

Key words: freedom of association, citizens' associations, nongovernmental organizations, statutes of NGOs, trade unions.

Однією з найважливіших свобод особистості є свобода асоціацій. Саме тому як на світовому, так і європейському рівні існують численні міжнародні стандарти, повністю або частково присвячені свободі асоціацій. Наразі для громадян України найбільш впливовим стандартом про свободу асоціацій є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.¹, ратифікована Україною у 1997 р.². На нашу думку, цей стандарт є найважливішим, коли йдеться про свободу асоціацій, тому що права, закріплені у Конвенції, захищає Європейський Суд з прав людини. Проблема полягає в тому, що його рішення часто не перекладаються українською мовою, а їхні основні ідеї, аргументи тощо не знаходять широкого обговорення у літературі. Це стосується і рішень, присвячених різноманітним порушенням свободи асоціацій. У зв'язку з цим дослідження практики застосування відповідної статті Конвенції є важливим як науковим, так і практичним завданням.

Досліджуючи європейські стандарти про свободу асоціацій та їхню імплементацію в Україні, вчені звертають увагу на справу Корецький та ін. проти України. Вони підкреслюють, що ця справа є єдиною, що стосується практики Європейського Суду з прав людини щодо України. А отже, і навчально-методичні матеріали дотримуються такої самої позиції³.

Свободі асоціацій у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. присвячено ст. 11 «Свобода зібрань та об'єднань».

Стаття 11 складається з двох частин. Частина 1 формулює зазначені права. Причому вони пов'язані одне з одним так: «Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів»⁴.

На нашу думку, відповідне поєднання свободи асоціацій та свободи мирних зібрань є цілком логічним, у тому числі щодо громадських організацій. Адже, по-перше, для того, щоб утворити, наприклад, громадське об'єднання, слід провести установчі збори його засновників (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про громадські об'єднання»⁵). По-друге, збори громадського об'єднання, які є його вищим органом управління, – це фактично не що інше, як мирне зібрання членів об'єднання. Саме тому доцільно при дослідженні свободи асоціацій приділяти значну увагу свободі зібрань. Що ж до досліджень свободи асоціацій, то тут необхідність ґрунтовного аналізу свободи асоціацій слід розглядати у кожному окремому випадку. Наприклад, коли йдеться про пікети, мітинги тощо, які організовує політична партія, громадське об'єднання, релігійна організація та ін., й у них беруть участь її члени, – зв'язок між свободою асоціацій та свободою зібрань є очевидним. Але коли пікет, мітинг тощо скликано за ініціативою «неорганізованої громадськості» – працівників підприємства, установи, організації, не об'єднаних членством у профспілках, мешканців будинку чи мікрорайону – зв'язку між свободою зібрань та свободою асоціацій не буде.

Виникає цікаве запитання – чи доцільно, враховуючи вищенаведені міркування про те, що зв'язок між свободою асоціацій та свободою зібрань існує завжди, а ось між свободою зібрань та свободою асоціацій – не завжди, все ж таки говорити про «свободу асоціацій та свободу зібрань». Або доцільно говорити про «свободу зібрань та свободу асоціацій» (тому що в Україні, як і у більшості зарубіжних країн, не можна утворити об'єднання без проведення зібрання)? На нашу думку, останнє твердження є більш коректним. Крім того, у такому разі використовується саме наведене у Конвенції словосполучення.

Частина 2 ст. 11 Конвенції передбачає обмеження свободи зібрань та свободи асоціацій. Відповідно до її норм, «здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, які входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави»⁶. Отже, з точки зору авторів тексту Конвенції, свобода асоціацій та свобода зібрань пов'язані настільки, що навіть обмеження у реалізації цього права є однаковими.

Ці міркування доцільно застосовувати і під час дослідження практики використання норм Конвенції, тобто аналізуючи рішення Європейського Суду з прав людини (даної – ЄСПЛ). А саме: досліджуючи рішення, які стосуються свободи асоціацій, не обмежуватися тільки ними – аналізувати і рішення про свободу зібрань, які пов'язані зі свободою асоціацій.

На нашу думку, таких рішень наразі є два:

- рішення у справі *Корецький та ін. проти України* 2008 р.;
- рішення у справі *Трофимчук проти України* 2011 р.

Фактичні обставини рішення у справі *Корецький та ін. проти України* 2008 р. свідчать про те, що воно безпосередньо стосується свободи асоціацій.

Заява до ЄСПЛ була подана у 2002 р. чотирма громадянами України – Сергієм Петровичем Корецьким, Андрієм Васильовичем Толочком, Андрієм Миколайовичем Горбалем, Олексієм Григоровичем Лобицьким. Вони скаржились на те, що разом з кількома іншими громадянами України у середині 2000 р. ініціювали утворення громадської організації «Громадянський Комітет за збереження дикої (корінної) природи Березняків». Так, було проведено установчі збори, на яких ці громадяни вирішили утворити громадську організацію екологічного спрямування, сформулювали мету її діяльності (збереження та залишення дикої натуральної природи на території Березняків), затвердили назву та обрали Сергія Петровича Корецького головою цієї громадської організації. Також було вирішено легалізувати цю громадську організацію шляхом державної реєстрації з тим, щоб вона була юридичною особою. Здійснити усі необхідні для державної реєстрації заходи було доручено чотирьом вищезазначеним особам (у майбутньому вони виступили як заявники до ЄСПЛ).

Через кілька тижнів після проведення установчих зборів було подано пакет документів для державної реєстрації Громадянського Комітету за збереження дикої (корінної) природи Березняків до Київського міського управління юстиції.

Але після першого звернення до цього органу здійснити державну реєстрацію Комітету заявникам не вдалось. Їм було відмовлено у реєстрації на підставі необхідності внесення змін до Статуту Комітету. З деякими із зауважень реєстраційного органу заявники погодились. Так, у Статуті йшлося про «любівання», і під тиском реєструючого органу заявники змінили це слово на «подання пропозицій». Фразу «здійснювати громадську екологічну експертизу» було переформульовано у «Громадянський комітет здійснює екологічну експертизу на добровільній основі». Але з деякими пропозиціями реєструючого органу засновники Комітету не погоджувались, вважаючи відповідні положення принциповими для Статуту створеної ними громадської організації, та – і це є головним – такими, що не суперечать законодавству України про громадські організації.

Після кількох листів з відмовами Київського міського управління юстиції заявники звернулись до Печерського районного суду м. Києва з метою захистити свою конституційну свободу асоціацій. У своїй скарзі вони вимагали скасувати рішення міського управління юстиції щодо відмови у реєстрації. Але (майже через півроку!) Печерський районний суд м. Києва відхилив скаргу як необгрунтовану. Апеляційне оскарження заявниками рішення суду першої інстанції не привело до розгляду справи у судовому порядку. Такі самі наслідки мало і звернення у березні 2002 р. до Верховного Суду України.

У справі є більш детальна інформація про ті факти, у яких реєстраційні та судові органи виявили порушення чинного законодавства.

По-перше, зауваження викликала мета діяльності Комітету. Нагадаємо, що вона була сформульована як збереження та залишення дикої натуральної природи на території Березняків. Однак, на думку органів публічної влади, вона суперечила статтям 3 і 13 чинного тоді Закону України «Про об'єднання громадян» (нагадаємо, що у ст. 3 містилось визначення громадської організації, а саме, що нею є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів, а у ст. 13 – про статутні документи об'єднань громадян⁷).

По-друге, стверджувалось, що «положення параграфів 1.4, 5.1 та 7.11 статуту організації уповноважують виконавчий орган Громадянського Комітету здійснювати «поточну адміністративну та фінансову діяльність» та передбачають, що

Громадянський Комітет здійснює видавничу діяльність, що суперечить статтям 9 та 24 Закону. Формулювання параграфів 6.1 та 6.4 статуту організації щодо участі волонтерів Громадянського Комітету суперечить принципу рівності членів організації відповідно до ст. 6 Закону»⁸.

Через два роки, залишивши спроби зареєструвати громадську організацію, засновники вирішили ліквідувати її. ЄСПЛ знайшов, що втручання держави у реалізацію права заявників не було правомірним, у зв'язку з чим встановив, що мало місце порушення ст. 11 Конвенції. Кожному заявнику було присуджено компенсацію немайнової шкоди 1500 євро.

Фактичні обставини рішення у справі Трофимчук проти України 2011 р. свідчать про те, що воно опосередковано стосується свободи асоціацій. Однак у контексті дослідження свободи асоціацій її варто розглянути.

Громадянка України Катерина Панасівна Трофимчук проживає у м. Рівному. З 1980 р. вона працювала машиністом котлів на ОВДКП «Рівнетеплокомуненерго». Це комунальне підприємство відповідало за тепlopостачання у м. Рівне. Мала відбутися примусова ліквідація цього підприємства з огляду на неплатоспроможність, проте, взявши до уваги його важливість для територіальної громади, орган місцевого самоврядування утворив КТП «Комуненергія», на яке було покладено тепlopостачання у м. Рівне. Заявницю та деяких інших працівників ОВДКП «Рівнетеплокомуненерго» було переведено на роботу до КТП «Комуненергія». На новому місці роботи її кваліфікація не викликала зауважень.

Заявниця стала одним з ініціаторів утворення професійної спілки працівників на КТП «Комуненергія» та проведення пікету для захисту своїх прав. Захисту потребувало право на отримання заробітної плати за свою працю – К.П. Трофимчук та інші працівники не отримали заробітної плати за останні місяці роботи на збанкрутілому ОВДКП «Рівнетеплокомуненерго». За свідченням заявниці, борг складав значну для неї суму, адже вона не отримувала заробітну плату з серпня по грудень 1998 р.

К.П. Трофимчук та інші працівники у лютому 1999 р. повідомили керівництво про утворення професійної спілки, незважаючи на наявність у них інформації про те, що на КТП «Комуненергія» професійна спілка вже існувала з 1998 р.

Як повідомив представник Уряду, який виступав від імені України, К.П. Трофимчук та іншими працівниками КТП «Комуненергія» професійна спілка утворена не була.

Проте наприкінці лютого 1999 р. заявниця та ще двоє працівників КТП «Комуненергія» надіслали до органів місцевого самоврядування письмове повідомлення про намір пікетувати КТП «Комуненергія» через не виплату заробітної плати і не отримали заперечень.

Пікет відбувся на початку березня 1999 р., у ньому взяло участь майже 70 осіб, у тому числі й заявниця. Через участь у пікеті вона запізнилась на роботу на кілька годин, про що, однак, заздалегідь попереджала своє безпосереднє керівництво.

Адміністрація КТП «Комуненергія» у судовому порядку оспоровала законність та правомірність пікету. Що ж до заявниці, то до неї за запізнення на роботу було застосовано таке дисциплінарне стягнення, як догана. Враховуючи, що у період між тим, як було отримано дозвіл на проведення пікету, та тим, як пікет відбувся (наприкінці лютого 1999 р.), на заявницю вже накладали догану за недотримання техніки безпеки у котельній, де вона працювала, адміністрація

застосувала до К.П. Трофимчук п. 3 ст. 40 КЗпП України та звільнила за ініціативою адміністрації за систематичне невиконання своїх обов'язків.

К.П. Трофимчук оскаржувала своє звільнення у судовому порядку, але Рівненський міський суд залишив її позов без задоволення. Рівненський обласний суд скасував це рішення, направивши справу на повторний розгляд, але і вдруге Рівненський міський суд виніс таке саме рішення, як і вперше. Друге рішення Рівненського міського суду не було скасовано або змінено ані за наслідками апеляційного, ані касаційного оскарження.

Проблема, яку *de facto* вирішив ЄСПЛ, полягала у тому, чи заявниця була дійсно звільнена за ті дії, які адміністрація розцінила як порушення трудової дисципліни, чи заявниця отримала дві догани протягом менше ніж один календарний місяць за активне відстоювання свого права на отримання заробітної плати за власний труд.

ЄСПЛ не знайшов фактів на користь того, що заявниці заважали у реалізації свободи асоціацій (створювати профспілку, брати участь у роботі вже існуючої профспілки). Що ж до порушення права на свободу мирних зібрань, то ЄСПЛ знайшов факти втручання у реалізацію заявницею цього права. Але, на його думку, мав місце не пікет, а страйк (це впливає вже із частини другої Рішення під назвою «Національне законодавство та практика»). І у справі не було достатньо фактів та доказів, щоб «продемонструвати, що заявниця зробила все можливе для реалізації своєї свободи на мирні зібрання з належною повагою до прав та інтересів її роботодавця»⁹. У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що не мало місце порушення ст. 11 Конвенції.

Отже, обидва розглянутих рішення стосуються практичної реалізації та захисту свободи асоціацій. Рішення у справі Корецький та ін. проти України 2008 р. присвячено виключно свободі асоціацій, тоді як у рішенні у справі Трофимчук проти України 2011 р. проблеми реалізації та захисту свободи асоціацій тісно пов'язані зі свободою мирних зібрань.

Перспективи подальших розвідок у запропонованому напрямі вбачаються у формуванні конкретних пропозицій для подальшого вдосконалення конституційного законодавства України про громадські організації.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. // ВВР України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
3. Mishyna N.V. Constitutional Status of NGOs. Methodological manual on the course of lectures in English for Law students and Post-Graduates of the National University 'Odessa Academy of Law' / Mishyna N.V. – Odessa, 2011. – 224 p.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. // Офіційний Вісник України. – 2012. – № 30. – Ст.1097.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. // ВВР України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
8. Рішення у справі Корецький та інший проти України 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawngo.net/index.php?itemid=123>
9. Рішення у справі Трофимчук проти України 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/sprava-trofimchuk-proti-ukrayini-doc121421.html>